

In memoriam Frank Beyaert (1930-2005)

■ Eind 2005 overleed prof. dr. Frank Beyaert, voormalig geneesheer-directeur van het Pieter Baan Centrum en emeritus hoogleraar in de forensische psychiatrie te Utrecht.

Als geneesheer-directeur

Met het aantreden van Frank Beyaert in 1971 als geneesheer-directeur is in de Psychiatrische Observatie Kliniek (POK), naderhand het Pieter Baan Centrum (PBC) geheten, een nadrukkelijke omslag te signaleren: waar aanvankelijk het bewarend personeel op de afdeling functioneerde, introduceerde hij niet alleen de groepswerker, maar met hem – en ook haar – de participerende observatie in het klinisch onderzoek. De inrichtingswerker niet als buitenstaander, maar als deelnemer aan het groepsproces op de verblijfsafdeling. Het directe contact tussen personeel en gedetineerden staat in die opvatting borg voor de relationele veiligheid. Beyaert voerde een democratische organisatiestructuur met daarbij horende vergadercultuur in, zo passend bij die jaren en bij zijn gedachte van de kliniek als een groot gezin. Zijn affiniteit voor de groeps- en systeembenadering is daarbij van groot belang geweest.

In 1978 werd een geheel nieuw gebouw betrokken. Hoewel je het thans niet meer zou zeggen, destijds was het gebouw het eerste met een afwijkende kleurstelling in het gevangeniswezen. ‘Het is immers een uniek instituut’, zo stelde Beyaert.

Te vuur en te zwaard heeft Beyaert de positie en de onafhankelijkheid van de forensisch gedragskundige en van het PBC benadrukt en waar nodig bevochten. Zoals in 1986 bij de dreigende fusie van het PBC met het naastgelegen Selectie Instituut, waartegen Beyaert zich met hand en tand verzette en ook allerhande oppositie mobiliseerde, en met succes. De instelling van de Gemeenschappelijke Dienst (voor beide instituten) was een acceptabel compromis, waarbij beide instituten uiteindelijk hun eigen identiteit en positie behielden.

Wars van bureaucratie en machtsvertoon heeft Beyaert met natuurlijk gezag, met persoonlijke stijl en charme als een ware pater

familias de kliniek gedurende bijna twintig jaar geleid. Hij was een inspirerend pleitbezorger van de multidisciplinaire, gedragskundige rapportage pro justitia en gold als een innemend ambassadeur van de Nederlandse forensische psychiatrie in internationaal verband. Voor velen in en buiten de kliniek was hij een zeer gewaardeerd vertrouwensfiguur.

Als hij in de kliniek aanwezig was en niet bezet, stond de deur van zijn kamer open en was hij toegankelijk voor eenieder. Vrijwel dagelijks gebruikte Beyaert tussen de middag in de kantine de lunch, waar hij een graag gezien gesprekspartner was. Die toegankelijkheid was een bijzondere karaktertrek van Beyaert: voor het personeel, voor de gedetineerden, voor ministeriële functionarissen, voor rechterlijke autoriteiten en voor buitenlandse gasten was hij steeds beschikbaar als een beminnelijk man, met respect, humor en een grote voorkeur voor een informele omgang.

In zijn rapportage, zijn stijl van leiding geven, zijn deelname aan commissies heeft hij steeds de waarde van een sterke rechtspositie van gedetineerden en patiënten weten te paren aan het belang van de psychohygiëne van justitiabelen in de (straf)rechtspleging. Hierop komen we nog terug. Daarbij had hij steeds een scherp oog voor de bijzondere positie van het individu in het gezin. Als geneesheer-directeur wist Beyaert waar hij het over had: hij was ook zelf onderzoekend en rapporterend psychiater, waarbij hij dat handwerk perfect beheerste. Hij verstond de kunst om niet formeel, maar juist beeldend te schrijven. Dikke boeken heeft Beyaert overigens nooit geschreven, maar des te meer rapporten pro justitia (zijn eerste rapport in de POK dateert al van 1963, zijn laatste van 1995). In meer dan 30 jaar heeft hij naast het directiewerk 355 verdachten onderzocht, onder wie grote namen op delinquent terrein. In maar liefst enkele duizenden complexe zaken heeft hij gesuperviseerd. Daarnaast gold hij als opleider, velen heeft hij in de kliniek opgeleid. Voor veel psychiaters en psychologen heeft hij model gestaan wat betreft het optreden als overtuigend getuigedkundige in de rechtszaal. De klinische praktijk kwam hem zeer te pas bij het onderwijs als buitengewoon hoogleraar in de forensische psychiatrie aan de Utrechtse universiteit en in tal van nationale en internationale commissies en besturen, maar ook in zijn contacten met het ministerie.

Beyaert's kracht lag niet zozeer bij het management als wel in zijn bindende rol en continuïteit. Van de achtereenvolgende directeuren

van de Observatiekliniek is hij degene die er het langst leiding aan gaf, zo'n twintig jaar.

In september 1990 nam Beyaert afscheid van de kliniek. De Staatssecretaris van Justitie Kosto memoreerde bij die gelegenheid: 'Ik denk dat ik niet overdrijf met te stellen dat het Pieter Baan Centrum onder Uw leiding school heeft gemaakt en dat de forensische rapportage zoals die hier wordt geleverd een duidelijke voorbeeldfunctie heeft voor derden. (...) De werkwijze van het Pieter Baan Centrum heeft doorgewerkt tot in de wetgeving in de daarin nu geformuleerde eisen voor multidisciplinaire rapportage.'

Toen het PBC in september 2004 zijn 55-jarig bestaan vierde, was Beyaert daar 's middags aanwezig. Hij was al ernstig ziek, maar nog steeds onverminderd sigaretten rokend. Hoewel het hem ongetwijfeld ook moeite heeft gekost, heeft hij van de aanwezigheid op dat jubileum zeer genoten.

Als hoogleraar forensische psychiatrie

Vanaf begin jaren '70 van de vorige eeuw was Frank Beyaert aangesteld als part time hoofddocent in de forensische psychiatrie bij het toenmalige criminologische instituut – vanaf 1974 het Willem Pompe Instituut – van de Utrechtse Universiteit, naast de hoogleraar J. Kloek.

Eén van zijn eerste activiteiten was het desgewenst becommentariëren van door de docenten strafrecht geschreven syllabi en ander studiemateriaal, bijvoorbeeld over de zedendelicten, en het doen van suggesties voor tekstaanvullingen. Dit werd met enthousiasme ontvangen omdat de auteurs daarmee hun teksten bepaald konden verrijken en verdiepen. Het is duidelijk dat dit paste in de multidisciplinaire traditie van het gedachtegoed dat reeds stamde van de aloude Utrechtse school. Overigens wilde Beyaert ook graag van de juridische know how op het instituut gebruik maken ten behoeve van zijn eigen visies en geschriften.

Deze contacten leidden soms tot interessante en leerzame gesprekken. Zo had één onzer het met hem over de taboes die ieder tijdperk kent en die als karakteristiek daarvoor kunnen worden beschouwd. Op de vraag wat hij als het grootste taboe van dat moment, dus begin jaren '70, beschouwde, was zijn antwoord na een zeer korte aarzeling met nadruk: 'Macht'. Pas later hebben we ons gerealiseerd hoezeer hij daar gelijk in had. Daarbij is van belang te bedenken dat toen belangrijke ontwikkelingen tot democratisering van de maatschappelijke verhoudingen en tot vergroting van de autonomie van

de burgers op handen waren en hun eerste tekenen al hadden vertoond.

De multidisciplinaire antenne van Frank Beyaert was opmerkelijk scherp. Hij raakte merkbaar gefascineerd door de accenten die in de Utrechtse strafrechtsbeoefening werden gelegd en verder uitgewerkt onder de bezielende invloed van de al eveneens pas begonnen strafrechtshoogleraar A.A.G. Peters, die daarnaast een in Berkeley geschoolde, bevlogen rechtssocioloog was geworden. Met diens soms nogal onstuimige ideeën deden wij allemaal – ook Beyaert – ons voordeel. In die jaren was er immers buitengewoon veel gaande in de maatschappij en in het recht in het kader van de grote democratiseringsbewegingen met bijbehorend arbeiders- en studentenverzet. Het recht kon hierbij volgens het Utrechtse strafrechtsconcept een uitstekende en creatieve machtskritische functie vervullen door het concipiëren en versterken van individuele rechtsposities voor alle denkbare groepen maatschappelijk achtergestelden en zwakkeren. Daartoe hoorden ook verdachten en veroordeelden in het strafrecht. Vaak moesten bestaande machtspatronen worden onderkend en worden ontmaskerd, zo niet uit de taboesfeer worden gehaald, waar Beyaert zoals gezegd al zo alert op was.

De subjectieve beleving als essentiële factor in de strafrechtspleging hoorde eveneens tot de oude Utrechts denkbeelden (men denke aan de door R. Rijksen in 1958 verzamelde *Meningen van gedetineerden over de strafrechtspleging*). Tegen die achtergrond richtte Beyaert zijn onderwijs op een bijzonder originele en stimulerende wijze in. Door hem werd de methode van wat men zou kunnen noemen de zelfconfrontatie gehanteerd. Dit hield onder andere in dat op basis van geanonimiseerde dossiers de studenten gevraagd werd om bijvoorbeeld het familiedrama dat daaruit naar voren kwam na te spelen, met andere woorden zich daarin zoveel mogelijk van binnenuit in te leven. Deze uitbeelding werd vervolgens door medestudenten geobserveerd en commentarieerd. Zo leerde men als het ware via zichzelf de psychische mechanismen van de mens en diens interactie- en communicatiepatronen beter kennen. Ongetwijfeld zullen vele oud-studenten zich deze seances nog levendig voor de geest kunnen halen. Daarnaast participeerde Beyaert in enkele thema's van het algemene strafrechtsonderwijs, zoals die van de schuld, de verantwoordelijkheid en de (on)toerekenbaarheid. Dit bood de studenten de weelde van een veelzijdiger blik. Ook schreef hij het voor het onderwijs geschikte boekje: *Rechtspreken, rechthelpen* (Meppel: Boom 1976). Uit dit boekje blijkt Beya-

ert's grote gevoel voor de betekenis van het recht ten behoeve van de persoon van de verdachte in het strafproces.

In het contradictoire strafproces ligt in zijn visie de mogelijkheid besloten dat de raadsman niet alleen een juridische, maar ook een belangrijke psychologische functie vervult ten behoeve van zijn cliënt. Dit verbond hij met de traumatische voorgeschiedenis van veel verdachten, die in hun jeugd vrijwel uitsluitend posities van grote afhankelijkheid hebben gekend en die in het strafproces ervaren dat deze afhankelijkheidspositie doorbroken kan worden door iemand die het voor hen opneemt, die – letterlijk en figuurlijk – ‘achter hen’ staat. Zelf sprak hij over de reeds genoemde ‘psycho-hygiëne’, die hierdoor zou worden gediend. Dit zou er in het beste geval zelfs toe kunnen leiden dat bij de betrokkenen enig bestaand wantrouwen in de medemens wordt weggenomen. En wantrouwen is een veelvoorkomend verschijnsel in de kringen van de sociaal zwakkeren, die in het strafproces kwantitatief oververtegenwoordigd plegen te zijn. De positie van de forensisch gedragskundige als rapporteur aan de rechter had dan ook zijn volle zorg en aandacht, zo bleek uit zijn Utrechtse oratie in 1979. Weliswaar dient deze een relatief onafhankelijke en onpartijdige opstelling in het proces te betrachten mede met het oog op de rechtspositie van de verdachte, maar deze mag wel voor zijn mening uitkomen.

Het denken in termen van recht en rechtsbeginselen die een bovenmatige overheidsmacht inperken en normeren en die de positie van de zwakkere versterken, zoals door Peters en de zijnen voorgestaan, sprak Beyaert zeer aan. Zijn grote voorkeur voor juridisering werd voor menigeen pas veel later verklaarbaar toen bekend werd dat Beyaert in zijn puberteit geïnterneerd was geweest in een Jappenkamp in Indonesië, waarover hij pas in zijn afscheidsrede als hoogleraar (in 1995) in het openbaar onthullingen deed.

Voorts was hij een enthousiast en enthousiasmerend lid van de Staatscommissie-Van Hattum, die in 1977 zijn eindrapport over de huizen van bewaring uitbracht. Hierin ging het niet alleen om de rechtspositie van de voorlopig gehechten, maar mede dankzij Beyaert werd grote nadruk gelegd op het belang van sociale en psychische hulpverlening vanwege de bijzondere stresspositie waarin voorlopig gehechten zich vaak bevinden. Ten onrechte was achteraf een punt van kritiek dat de commissie te veel een therapeutische instelling van het huis van bewaring had willen maken.

Later werd Beyaert ook lid van de commissie-Haars, die in zijn rapport van 1987 voor de ter beschikking gestelden een rechtspositie

heeft geconcipieerd, waarop de Beginselenwet verpleging ter beschikking gestelden en de bijbehorende maatregel in hoge mate zijn gebaseerd.

Het rapport van de commissie-Van Hattum moge minder succesvol zijn geweest, maar het is bepaald van belang geweest voor het scherpen van de inzichten in de penitentiaire situatie van de toenmaals nogal verwaarloosde categorie van voorlopig gehechten.

Als harmoniserende persoonlijkheid

Frank Beyaert heeft, zolang wij hem hebben meegemaakt, altijd een harmoniserende en intermediërende rol vervuld. Dit geschiedde in zijn wetenschapsbeoefening tussen de verschillende op elkaar aangewezen disciplines, in sociale contexten tussen tegengestelde standpunten, in zijn dagelijkse werk tussen praktijk en theorie, en in de strafrechtspleging tussen de gemeenschap en de enkeling. Met de positie van deze laatste, de enkeling, had hij bijzonder veel affiniteit en over het in de knel raken daarvan was hij – zo denken wij – het meest bezorgd, omwille van humaniteit en van sociale rechtvaardigheid. Daarom was tegenspraak in zijn denken van minstens zoveel belang als de uiteindelijk nagestreefde harmonie: langs de weg van het ene zou het andere bereikt kunnen worden. Daarom kreeg de bundel bij Beyaert's afscheid als directeur van het PBC (in 1990) de titel: *Harmonie en tegenspraak*, welke titel uiteraard in een dialectische zin dient te worden begrepen.

Dat hij tegenspraak niet schuwde heeft hij, zeker als hij zich ergerde aan bijvoorbeeld bureaucratische ontwikkelingen, volkomen oprecht en krachtig geuit. Maar ook de tegenspraak als essentie van de contradictoire procedure in het recht, het strafrecht in het bijzonder, heeft hij op de juiste waarde willen schatten, bijvoorbeeld als Raad van de penitentiaire kamer van het Gerechtshof te Arnhem inzake de verlenging van tbs. Daarvan getuigde hij vijf jaar later in zijn afscheidsrede (in 1995).

Beyaert's nieuwjaarstoespraken onderscheidden zich niet alleen door hun terugblik en hun ideeën voor de toekomst, maar daarin vielen altijd zijn maatschappelijk engagement en zijn culturele belangstelling op. In cultureel opzicht was Beyaert een groot liefhebber en kenner van de literatuur en van de beeldende kunst. Hij was een echte estheticus met een uitstekende smaak. Binnentreden in zijn huis wilde zeggen geconfronteerd worden met de laatst verschenen belletristiek die als in de boekhandel in stapeltjes in zijn zitkamer lag.

Frank Beyaert genoot door zijn grote deskundigheid alom gezag, nationaal onder meer als voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, maar ook internationaal bijvoorbeeld als bestuurslid van de International Academy of Law and Mental Health.

Voor zijn grote verdiensten voor de Nederlandse forensische geestelijke gezondheidszorg en de strafrechtspleging in het algemeen, voor het PBC in het bijzonder, blijven we hem veel dank verschuldigd.

Door zijn uiterst beminnelijke persoonlijkheid was hij een vriend van velen.